

tuinjournaal

Landschapskunst
op 9-hoog

De stadsboer
vroeger en nu

Kasteel in een
woonwijk

Geschiedenis
van het stadspark

De tuin als
statussymbool

SEPTEMBER 2021 - JAARGANG 38 - NUMMER 2

tuin
journaal

Groen erfgoed in de stad

Een groot aantal eigenaren van monumentale tuinen opent de poorten tijdens de Groene Monumentendagen op 11 en 12 september 2021. Wil je tijdens Open Monumentendag een groen monument bezoeken? Kijk dan op de NTs-website om te zien welke tuinen open zijn en wanneer. Hieronder drie van de 38 tuinen die meedoen.

Tuinen Mien Ruys, Dedemsvaart (OV), nr. 88 in de Open Tuinen Gids.

Kasteeltuin Hemmen, Hemmen (GD), nr. 145 in de Open Tuinen Gids.

Berg en Vaart, Ankeveen (NH) nr. 225 in de Open Tuinen Gids

TUIN

NEDERLANDSE
TUINEN
STICHTING

De Nederlandse Tuinenstichting, opgericht in 1980, streeft naar de instandhouding van tuinen en parken die van belang zijn door vormgeving, beplanting, cultuurhistorisch karakter en ligging. De NTs voert hiertoe onderzoeken uit en geeft adviezen aan eigenaren, beheerders en overheden over planontwikkeling, herstel, beheer en aanpassingen.

Met hun financiële bijdrage ondersteunen onze donateurs de doelstelling van de Nederlandse Tuinenstichting: het beschermen van waardevol tuinhistorisch erfgoed. De NTs organiseert voor donateurs cursussen, excursies en inleidingen over aspecten van de tuinkunst, tuincultuur en tuin- en landschapsarchitectuur.

Donateurs ontvangen drie keer per jaar het Tuinjournaal en in februari de Open Tuinen Gids. met een tuinpas waarmee de NTs-tuinen op de aangegeven data gratis te bezoeken zijn.

Meer informatie over de Nederlandse Tuinenstichting en haar activiteiten?

Bezoek de website: www.tuinenstichting.nl;
volg @Tuinenstichting op Twitter, of 'like' de
Tuinenstichtingpagina op Facebook.

De jaarlijkse donatie voor particulieren bedraagt minimaal € 47 (buitenland € 50). Vijf jaar donateurschap: € 188, dus 1 jaar gratis (buitenland € 200). Junior/student € 30 per jaar (kopie legitimatie meesturen). Het donateurschap geldt per kalenderjaar en wordt automatisch verlengd, tenzij de donateur opzegt voor 1 november van het lopende jaar. Daarnaast kent de NTs geschenk- en bedrijfsdonateurschappen. Bij het bureau is informatie te verkrijgen over het doen van schenkingen en legaten.

Voorwoord

Groen erfgoed in de stad: het thema van deze editie van het Tuinjournaal. Een thema dat het hart en het bestaansrecht raakt van de NTs. Immers, in 1980 zijn wij opgericht om groen erfgoed te behouden en te koesteren, in de stad en daarbuiten. De Commissie Groen Erfgoed zet zich daar met hart en ziel voor in: het historisch groen erfgoed en, met het project Post-65, het hedendaags groen erfgoed. En wat te denken van de Open Tuinen Commissie, die de aanleg en ontwikkeling van nieuwe tuinen en parken bevordert en zo de basis legt voor het toekomstig groen erfgoed. De Excursiecommissie tot slot laat ons tijdens educatieve uitjes genieten van deze groene plekken. Groen erfgoed vormt, historisch gezien, vaak een eenheid met gebouwd ('rood') erfgoed. Wat zijn kastelen, boerderijen en kloosters zonder hun parken, landerijen en tuinen? Als bron van voedsel, als plek om te ontspannen en zelfs als middel voor de (geestelijke) gezondheid hadden (en hebben) ze een essentiële functie. Hoe belangrijk groen is, dringt gelukkig tot steeds meer mensen door. Zeker na het afgelopen coronajaar, toen parken in de stad een ontmoetingsplek werden en zelfs een alternatieve sportschool. En de klimaatverandering stelt ons voor de uitdaging om de openbare ruimte in de stad klimaatadaptief in te richten: meer 'groen' tegen hittestress en meer 'blauw' voor waterberging bij piekbuien. En is het niet klimaatwijzer om seizoensgroenten in de buurt, ook in de stad, te verbouwen dan het jaar rond groenten van over de hele wereld te importeren?

Desondanks blijkt 'rood' vaak voor 'groen' te gaan. Denk aan de discussie rond de bouwplannen op het terrein van Paleis Soestdijk eerder dit jaar, waarvoor een stuk bos met een belangrijke cultuurhistorische waarde zou moeten wijken. Ook in de stad spelen allerhande erfgoedkwesties. Zo heeft de NTs onlangs de Stichting Hollandsche Schouwburg in Amsterdam verzocht bij de herinrichting van de schouwburgtuin het rijksmonumentale ensemble van gedenknaald en populieren te herstellen zoals dit in 1962 is ontworpen. Jaarlijks vindt daar de nationale Holocaustherdenking plaats.

Al deze onderwerpen komen terug in dit Tuinjournaal: 'rood' dat voor 'groen' gaat, maar ook 'groen' dat samen met 'rood' een sterke verbinding vormt: moestuinen, verticale tuinen, parken en klimaatadaptatie in de stad, groenontwikkeling in een nieuwe woonwijk. Verder aandacht voor de tuinkunst van Roodbaard, de rubriek Uit de kunst en de nieuwe rubriek 'De groene bibliotheek'.

Veel leesplezier!

Bestuur Nts

8

10

20

26

12

22

28

15

ROODBAARD:
een tuinontwerper met schildersogen

8

CGE OP DE BRES VOOR GROEN
bij herbestemming rijksmonumenten

10

**ARJAN BOEKEL ONTWIERP
EEN LANDSCHAPSTUIN**
op een toren in Rotterdam

12

WAT DE HEDENDAAGSE STADSBOER
kan leren van het 19e-eeuwse Parijs

15

NIEUWE BOEKENRUBRIEK:
De groene bibliotheek

18

OVER EEN KLEIN KASTEEL
in een hippe woonwijk

20

INTERVIEW MET SANDRA DEN DULK
Over de geschiedenis van het stadspark

22

VAN MAILIEBAAN NAAR WADIBAAN
Erfgoed als oplossing voor klimaatverandering

26

UIT DE KUNST
De familie Metelerkamp in hun stadstuin

28

GEEN RUIMTE MEER VOOR GROEN?
Dan gaan we de lucht in

30

DE OPEN TUINENCOMMISSIE
Over de Tapijntuin, een droom van een moestuin

32

30

32

NTs-nieuws

Tekst: Simone Langeweg

Lezingencyclus Oranje groen

De NTs organiseert in samenwerking met Paleis Het Loo dit najaar een lezingencyclus over 'Oranje groen: Tuinen en parken van de Oranjes door de eeuwen heen'.

Michiel Plomp (bestuurslid NTs en voormalig conservator Teylers Museum) en Renske Ek (conservator tuinen bij Paleis Het Loo) hebben een mooi programma samengesteld van vijf lezingen. Vanessa Bezemer-Sellers spreekt over het oranje groen van de stadhouders Maurits en Frederik Hendrik, Renske Ek over Stadhouders Willem III & Mary Stuart, Michiel Plomp over de Stadhouders van de

18de eeuw + Lodewijk Napoleon en Carla Scheffer over Prins Frederik, de broer van Koning Willem II. Lenneke Berkhout zal tot slot het oranje groen belichten via hun hoveniers. Houd de NTs-website in de gaten voor meer informatie over programma-inhoud, data en tijden, en laat je inspireren door deze groenliefhebbers met koninklijk bloed! •

Extra Tuinjournaal

Goed nieuws voor onze donateurs: met ingang van dit jaar gaan we jaarlijks drie Tuinjournaals uitgeven! Enkele jaren geleden moest het bestuur om financiële redenen besluiten het aantal edities van ons donateursmagazine terug te brengen van vier naar twee per jaar.

Door het aantal nummers nu te verhogen naar drie, hopen we onze achterban nog beter te informeren, en daarmee aan ons te binden, met interessante en verdiepende achtergrondartikelen over tuinen en tuinkunst en de NTs-activiteiten. Dat is onder andere mogelijk dankzij het toegenomen aantal periodieke schenkingen en een toename van het aantal donateurs. Daarvoor zijn wij iedereen zeer erkentelijk! Op onze website staat hoe je de NTs kunt steunen met een periodieke én belastingvrije schenking. •

Groene Monumentendagen

Op 11 en 12 september a.s. is het weer Open Monumenten weekend, één van de grootste jaarlijkse culturele evenementen in Nederland! Voor het derde achtereenvolgende jaar vraagt de NTs dan landelijk aandacht voor groene monumenten. Door heel Nederland zijn er bijna veertig tuinen die onder de vlag van de NTs zijn opengesteld. Van Maastricht tot Dronryp staan de eigenaren van deze groene parels klaar om u en uw familie en vrienden te ontvangen. Kijk op de NTs website voor de openingstijden.

Met de Groene Monumentendagen laten we zien hoe belangrijk groen erfgoed is voor onze samenleving. Het thema dit jaar van de Open Monumentendagen (officieel: BankGiro Loterij Open Monumentendag) is 'Mijn monument is jouw monument'. Met dit thema sluiten we aan bij het thema van de Europese monumentendagen: 'Inclusive Heritage'. •

VRIENDEN
LOTERIJ

Legaat voor NTs

De NTs krijgt een legaat, in de vorm van een speciaal fonds gedurende tien jaar. Een voormalig hovenier heeft ons opgenomen in zijn nalatenschap om op die manier zijn steentje bij te dragen aan het groen erfgoed in Nederland. Dit bleek nadat zijn notaris contact met ons had opgenomen. Hoe het fonds er precies gaat uitzien, is nog onderwerp van gedachtevorming. In ieder geval zullen we de naam van de erflater op een mooie manier doen voortleven. •

Nieuwe bureau-coördinator

Hallo allemaal. Mijn naam is Petra Prins en sinds een paar maanden ben ik de nieuwe bureaucoördinator bij de Nederlandse Tuinenstichting. Dat betekent in grote lijnen dat ik me bezighoud met de PR van de stichting, berichten schrijf voor de website en social media, maar ook samen met mijn collega's Simone en Anneke allerlei kantoortaken op mij neem.

Mijn passie voor groen is verder aangewakkerd door mijn moestuin, waar ik graag vele uren doorbreng. Ook kom ik bijna dagelijks in het prachtige nabijgelegen gebied het Twiske, een natuurgebied in de Zaanstreek, om te genieten van het groen en de vogels daar. Met de vele mooie tuinen van de Tuinenstichting kan ik mijn hart dan ook ophalen. •

Lucas Pieters Roodbaard

Ontwerper van schilderachtige tuinen in het noorden

De uit het Drentse Rolde afkomstige Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) heeft al vroeg mijn interesse gewekt. In mijn studietijd kwam ik voor het eerst met zijn werk in aanraking. Zijn ontwerptekeningen voor landschapstuinen vielen meteen op vanwege zijn vakmanschap. Na mijn studie publiceerde ik over buitenplaatsen in Friesland, waarbij zijn naam steeds naar voren kwam. Ik wilde meer over deze ‘tuinarchitect met schildersogen’ weten, zoals ik hem eerder noemde. Het idee voor een dissertatie was geboren.

Tekst: Rita Radetzky

Roodbaard heeft als vertegenwoordiger van de landschapsstijl een belangrijke bijdrage geleverd aan de tuinkunst in Nederland. Zijn naam is verbonden met vele tuinen en parken in Friesland en een aantal in Groningen en Drenthe. Hij werkte als tuinarchitect in de periode 1819-1851, toen ook J.D. Zocher jr. en H. van Lunteren actief waren.

In mijn dissertatie staan het leven en werk van Lucas Pieters Roodbaard centraal. Om hem te kunnen plaatsen in het bredere kader van de 19e -eeuwse tuinarchitectuur in binnen- en buitenland heb ik een aantal thema's bestudeerd.

Het eerste betreft de context van de ontwikkeling van de landschapsstijl in Engeland en de verspreiding daarvan naar Duitsland en Nederland. Hierbij bleek dat de Duitse invloed op de Nederlandse tuinkunst groot is geweest. Vanaf omstreeks 1770 legden Duitse tuinarchitecten de eerste tuinen in deze stijl in Nederland aan, in Friesland pas vanaf 1780.

Levensloop

Vervolgens heb ik de levensloop van Roodbaard nader onderzocht en beschreven. Over zijn opleiding heb ik veel nieuwe feiten ontdekt. Over zijn eerste baan als hovenier op Zandvoort bij Groningen en zijn studie aan de Tekencadademie heb ik veel informatie verzameld, evenals over zijn verblijf in Amsterdam. Daar heeft hij in 1814 als kunstenaar aan een tentoonstelling van levende meesters in het Trippenhuis deelgenomen. Na terugkeer werkte hij korte tijd als portrettist, maar in

1819 begon hij als ontwerper van tuinen met een opdracht in Friesland. Dit betekende een grote wending in zijn carrière. In 1824 noemde hij zich voor het eerst ‘architect van buitenplaatsen’. Hij werkte tot zijn dood in 1851 als zelfstandige tuinarchitect in Leeuwarden.

Een belangrijk thema was de vraag wie zijn opdrachtgevers waren en hoe hij met hen in contact kwam. Belangrijke opdrachtgevers waren particulieren en stedelijke bestuurders, die ook privé opdrachten voor het aanleggen van tuinen bij hun buitenplaatsen aan Roodbaard hebben verstrekt. Vele opdrachten kreeg hij tussen 1820 en 1830, toen de mode van de landschapsstijl in Noord-Nederland populair werd.

Oeuvre

Verder heb ik het oeuvre van Roodbaard onder de loep genomen. Behalve enkele portretten zijn van hem 39 ontwerptekeningen bewaard gebleven. Het gaat om presentatietekeningen en schetsen. Ik constateerde dat er meer moeten zijn geweest dan tot nu toe bekend is. Op basis van de 84 bekende projecten kunnen we concluderen dat hij nog zeker tientallen tekeningen moet hebben vervaardigd.

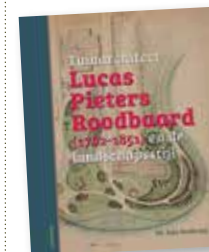
Roodbaards ontwerpen zijn herkenbaar wat techniek en stijl betreft. In zijn oeuvre is een ontwikkeling te bespeuren. In het begin zien

we een grote invloed van het voorbeeldboek Magazijn van tuin-sieraden van Gijsbert van Laar uit 1802. Bij de vormgeving van de vijver van de Prinsentuin in Leeuwarden in 1820 is dit te zien. Verder is deze invloed bij de weergave van kettingbruggen, soms bootjes, zoals bij Staniastate in Oenkerk aanwezig. Later ontwikkelde hij een eigen stijl. De presentatietekeningen tonen steeds de heldere structuur en details die soms scherper worden aangezet, zoals de contour van de vijver of de uitloop ervan met een extra schaduw. Bij de schetstekeningen kon de tuinarchitect zich meer vrijheid veroorloven. Ik kon vaststellen dat in Roodbaards werk een ontwikkeling van voorzichtig tekenen naar een vlotte manier van weergave van de aanleg te bespeuren is.

Zijn werk laat eigen stijlkenmerken zien. De vormen van de vijvers met golvende contouren varieerde hij eindeloos. In het begin paste hij het principe toe van een verdwijnende vijveruitloop als een beek, zoals in de Prinsentuin en bij Ekenstein in Tjamsweer (Gr.). Later gebruikte hij het water functioneel voor de weerspiegeling en voor het optisch effect om het terrein breder te laten lijken dan in werkelijkheid het geval is, zoals bij de Overtuin van Lydenstein. Roodbaard gebruikte op veel van zijn ontwerp-tekeningen bundels uitzichtlijnen waarmee hij de richting van het uitzicht aangaf. Ze leiden

Gezicht op de vijver met kettingbrug in het park van Oranjestein in Oranjewoud. Foto, 2021.

Tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) en de landschapsstijl is verkrijgbaar bij de boekhandel en via www.noordboek.nl ISBN 978 90 5615 7517 | hardback | 446 pagina's | € 49,90

Werkwijze

Een tot nu toe onderbelicht onderwerp was zijn werkwijze bij de uitvoering. Hiervoor zijn de teksten op een aantal ontwerptekeningen van belang. Deze werden aangevuld met aantekeningen van de opdrachtgevers. Zo konden we vaststellen hoe lang een project duurde, welke werkzaamheden werden uitgevoerd en wat de rol van de tuinarchitect inhield. Roodbaard hield bij de tuinaanleg van particulieren zelf toezicht, maar bij overheidsopdrachten delegeerde hij het werk aan opzichters. De planning van de uitvoering eiste een groot organisatorisch talent. Roodbaard had zelf geen kwekerij, maar hij werkte samen met firma's in Joure en Bergum. Bij de aanleg van overheidsprojecten in Leeuwarden, Harlingen en Sneek werkte hij samen met stadsarchitecten. Nieuw is dat hij in 1847 behalve ontwerper ook als adviseur bij het stedenbouwkundige project van het Zaailand in Leeuwarden werd ingeschakeld.

Waardering

De scheppingen van Roodbaard werden in het algemeen door tijdgenoten en reizigers zeer gewaardeerd. Uitingen van kritiek zijn schaars. Hij had vrijwel het monopolie in de periode 1820-1850. Slechts enkele anderen hebben toen landschapstuinen in Friesland aangelegd. Een opvolger heeft Roodbaard niet opgeleid. Zijn stijl vormde een bron van inspiratie voor andere ontwerpers, zoals Gerrit Vlaskamp en later ook de bekende tuinarchitect Leonard Springer. Roodbaards ontwerpen zijn prachtige voorbeelden van de landschapsstijl. Hij was als tuinarchitect en kunstenaar in staat om bij het maken van een ontwerp de tuin in beeld voor zich te zien. •

Op de bres voor ‘groen’ bij herbestemming

Historische gebouwen of bouwwerken zoals een stadswal (rood) zijn vaak gemeentelijk monument of rijksmonument, wat ze een beschermde status geeft. Vormen ze een onlosmakelijk geheel met een groene omgeving en heeft deze ook de status van rijksmonument (groen), dan wil dat niet zeggen dat bij herbestemming het ensemble gewaarborgd is. In veel gevallen wordt rood beschouwd als “financiële drager” en gaat rood voor groen. Daar wordt de Commissie Groen Erfgoed (CGE) van de NTs steeds vaker mee geconfronteerd.

Tekst: Julia Voskuil

N Ts adviseur Willem Verhoeven zet zich al lange tijd in voor groen erfgoed en de problematiek bij herbestemming gaat hem zeer ter harte. Als gepensioneerd tuin- en landschapsarchitect/ BNT met een zelfstandig bureau en oud-docent vakopleidingen in Breda en Velp, is de ‘rood voor groen’ tendens hem een doorn in het oog. Willem: ‘Gemeenten kijken door de toegenomen behoefte aan woningbouw steeds vaker naar tuinen en parken bij historische gebouwen, aangezien dit veelal aantrekkelijke groene locaties zijn. Vrijwel altijd betreft het dan woningbouw of herbestemming voor het meer luxe segment, al dan niet in combinatie met zorg. Een veel voorkomende argumentatie bij bestemmingswijziging is dat de toegevoegde woningbouw de financiële drager gaat worden. De verkoop van de nieuw te bouwen woningen moet het geld opbrengen om het historische gebouw in stand te kunnen houden. De waardevolle historische (park)tuin wordt daaraan ondergeschikt gemaakt.’ ‘Zelfs als sprake is van een door de RCE*) geregistreerd groen rijksmonument, kunnen wijzigingen in de bestaande aanleg worden doorgevoerd. Weliswaar onderzoekt en bewaakt de RCE de kwaliteit bij een ingreep, in procedures is de invloed beperkt en komt het vooral neer op het aangaan van een dialoog met de initiatiefnemer(s).’

KWALITEIT BEWAKEN

Willem Verhoeven is NTs-adviseur voor Noord-Brabant, waar herbestemming niet alleen speelt bij historische villa’s, maar ook bij kerken en kloosters. Hij schetst de veel

voorkomende situatie waarbij groen erfgoed in het gedrang kan komen aan de hand van een recent voorbeeld. Een rijksmonument in Tilburg, de monumentale villa Mariënhof met Springer-tuin, gebouwd tussen 1916 en 1918 wilde eigenaar Staatsbosbeheer afstoten. Willem: ‘Een projectontwikkelaar maakte plannen voor het complex en wilde twee nieuwe villa’s in de parktuin bouwen, wat het Springer-ontwerp vrijwel te niet zou doen. De procedure met de welstandscommissie was al in gang gezet en dan is het zaak goede argumenten te vinden om bezwaar te kunnen maken zoals vormfouten of onvoldoende onderzoek. Het bleek in dit geval om een geregistreerd rijksmonument te gaan en dan zoek ik contact met de RCE voor een waardestelling: een onderzoek naar tuinhistorische waarden en de ensemblewaarden.’

‘De tuin van Mariënhof werd samengevat als *van belang voor de geschiedenis van de tuinarchitectuur en van bijzonder belang in het oeuvre van L.A. Springer*. In situaties waarin het tot een bezwaar komt, werkt de NTs veelal samen met andere organisaties zoals Erfgoedvereniging Heemschut. In dit geval heb ik uitvoerig overlegd met Heemschut Tilburg, maar de oplossing kwam uit onverwachte hoek toen een particulier het complex aankocht en daarmee heeft gered. Het ensemble blijft behouden.’

MELDINGEN EN ACTIES

Meldingen aan de CGE komen met regelmaat binnen via provinciale adviseurs van de NTs, al dan niet via de media of verontruste burgers. Willem Verhoeven: ‘Voorheen was ik ook lid van de CGE, maar dat werd mij te veel. Als de commissie besluit voor een aangemeld project

in actie te komen, is een eerste stap de situatie in kaart te brengen. Bezwaar maken kost al in een eerste fase veel tijd, want het is een vereiste om met een gemeente en andere betrokken partijen in contact te komen. Toen het Grootseminarie Rolduc in Roermond speelde, had ik bijvoorbeeld ruim dertig uur nodig om zoveel mogelijk achtergrondinformatie te verzamelen. In gevallen van een vervolgstadium is ook kennis van wetten en regelgeving nodig en daarvoor heeft de CGE juristen in haar gelederen.’

‘Dat het met Mariënhof goed is afgelopen door particuliere aankoop, doet niet af aan de tendens dat bij herbestemming voor woningbouw rood als financiële drager wordt aangevoerd en groen daaraan ondergeschikt wordt gemaakt. De verwachting is dat dit zich steeds vaker en overal in het land gaat voordoen. Dat stelt de CGE voor de vraag wat het antwoord kan zijn op deze ontwikkeling.’ ‘Moeten we wachten met bezwaar maken tot officiële procedures in gang zijn gezet of is eerder stelling nemen, met begrip voor eigentijdse ontwikkelingen, wenselijker? Een antwoord zoeken op deze vraagstelling zal in een fysieke discussie plaats hebben onder leiding van voorzitter Annemiek Tromp. Commissielid Johanna Karssen, historica, en ik hebben aangeboden later dit jaar criteria te formuleren als

aanzet. We zullen enkele voorbeelden als uitgangspunt nemen. Groen historisch erfgoed is actueler dan ooit en behoeft aandacht in brede gelederen. De inspanningen van de CGE zijn het aangewezen middel om deze missie breed en frequent uit te dragen en niet uitsluitend via de website. Het is tenslotte de essentie waarvoor de NTs in 1980 werd opgericht!’ •

*) De RCE, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Villa Mariënhof met Springer-tuin in Tilburg.

VOORBEELDEN

Paleis Soestdijk, een bekend voorbeeld van de problematiek bij herbestemming. Zowel het paleis als de omvangrijke tuin- en landschappelijke aanleg, hebben de status van Rijksmonument. Voorafgaand aan de plannen met nieuwe bebouwing in bestaand groen is gedegen onderzoek uitgevoerd door RCE. Tal van overheden en partijen zijn betrokken bij de plan- en besluitvorming. De NTs-adviseur voor groen erfgoed Utrecht, Mariska de Boer, is betrokken bij de renovatie van het park en houdt ons op de hoogte van de laatste ontwikkelingen binnen dit groene monument.

Klein Toornvliet, een in 1905 gebouwde villa met tuin in Engelse landschapsstijl in gemeente Groningen, kreeg te maken met een vergunningaanvraag voor de bouw van acht zorgappartementen in de tuin. Omwonenden, de NTs en Erfgoedvereniging Heemschut tekenden met goede argumenten bezwaar aan en het leidde er uiteindelijk toe dat op 20 januari 2020 beroep is aangetekend bij de rechter door de CGE/NTs.

www.tuinenstichting.nl/monumenten

Willem Verhoeven.

Oranje wolken uitgebloeide amandelwolfsmelk (*Euphorbia amygdaloides* 'Purpurea') kleuren de beplanting; links onder de laat bloeiende indigostruik (*Indigofera heterantha*). (foto: Maayke de Ridder)

Vlonderpaden en beschutte zitplekken maken genieten op grote hoogte mogelijk; het frisgroene siergras *Sesleria autumnalis* vormt een mooie ondergrond voor droogtetolerante bloeiplanten zoals karteranjer (*Dianthus carthusianorum*) en ezelsor (*Stachys byzantina*). (foto: Arjan Boekel)

STADSLANDSCHAP OP 9-HOOG

Hoog in de lucht in Rotterdam ligt een verborgen groene parel. Het ontwerp van deze daktuin is geïnspireerd op zowel het stedelijk landschap als de natuur. Arjan Boekel: 'Planten spelen de hoofdrol in mijn ontwerpen, daardoor beleef je de seizoenen en ervaar je een bepaalde mate van natuurlijkheid. Zeker bij een daktuin midden in de stad is dat een verrassende ervaring.'

Tekst: Julia Voskuil

In het onlangs verschenen boek *Van landschap naar tuin* vertegenwoordigt Arjan Boekel een van de belangrijke ontwerpers die zich door het Nederlandse landschap laat inspireren. Hij behoort tot de jongere generatie tuinarchitecten die graag werkt met het rijke plantensortiment dat is ontstaan vanuit de New Perennial Movement, ook bekend als Dutch Wave. Voor natuurlijk aandoende combinaties worden sterke en karakteristieke vaste planten gebruikt, inclusief siergrassen en bolgewassen. 'In mijn tuinen is het hele jaar door van alles te zien en te beleven. Zelfs op dit dak in hartje Rotterdam wisten al kort na de aanleg vlinders, bijen en hommels de planten te vinden. Op 9-hoog is een unieke habitat ontstaan, waar mens en dier zich thuis voelen.' De daktuin is een van zijn ontwerpvoorbeelden in het boek. De daktuin – niet openbaar toegankelijk – is een van zijn ontwerpvoorbeelden in het boek.

Liefde voor planten

Dat in zijn ontwerpen planten de boventoon voeren past in de tuincultuur van deze tijd, maar opvallend aan het werk van Arjan Boekel is dat hij ook de 'houtige gewassen' niet vergeet. Een favoriete kleine boom is *Heptacodium miconioides*. 'Aan die plant is alles goed en door de afmetingen is hij ook geschikt voor kleinere tuinen. In het voorjaar ziet het blad er heerlijk fris uit en na de geurende witte bloemen in de zomer zorgen de roze kelkbladen nog lang voor kleur. De afbladerende stammen en takken zijn 's winters interessant.'

Zolang als hij zich kan herinneren hadden planten Arjans interesse. 'In de tuin van mijn ouders plukte ik graag bloemen en ik zaaide en plantte er van alles. Ik koos de studie landschapsarchitectuur aan de Hogeschool Van Hall Larenstein en werkte in mijn vrije uurtjes bij een kwekerij. Daarna behaalde ik nog een master aan Wageningen University en schreef mij in bij het architectenregister, zodat ik mij als tuinarchitect kon vestigen. De verscheidenheid en keuze aan met name vaste planten is nog nooit zo groot geweest. Zo'n overvloed aan materiaal maakt het mogelijk beplantingen te ontwerpen die over een lange periode aantrekkelijk zijn. Bolgewassen als *Alliums* en *Camassia's* in lente en voorzomer, vaste planten in de zomer en nazomer, heesters en bomen met mooi verkleurend blad in de herfst. Bijvoorbeeld *Hortensia's* zijn als bloeiende struik erg populair in de Nederlandse tuin, maar ik kies vooral soorten uit op hun blad. De textuur van planten vind ik minstens

'De textuur van planten vind ik minstens zo belangrijk als de bloei.'

ROTTERDAMSE DAKENDAGEN

Jaarlijks festival, 1ste weekend in juni

Top 5 toegankelijke daken:

- **DakAkker** (Schieblock, bij Hofplein – dakboerderij 1000 m²)
- **De Suicide Club** (rooftopbar, Groot Handelsgebouw)
- **Bistro Binnenrotte** (stadsterras Centrale bibliotheek, bij Markthal, station Blaak, Kubuswoningen en Laurenskerk)
- **Luchtpark Hofbogen** (1,9 km – heemtuin, boomgaard, recreatievoorzieningen, voormalig station Hofplein)
- **Dakpark** (grootste dakpark Europa, voormalig rangeerterrein)

Arjan Boekel.
(foto: Maayke de Ridder)

De verticale bloemaren van dit droogteminnende vingerhoedskruid (*Digitalis parviflora*) voegen zich fantastisch bij de skyline van Rotterdam.
(foto: Arjan Boekel)

zo belangrijk als de bloei. Ik probeer ook graag nieuwe planten uit, een paar soorten in elk ontwerp. Alleen al daardoor zijn al mijn ontwerpen heel verschillend.'

Dynamisch tapijt

De dakterrastuin in Rotterdam is in 2016 aangelegd boven op een kantoorpand, waarbij werd samengewerkt met Ekogras (dakbedekking, substraat) en Paul Timmer (zitplekken en houten vlonders). 'Het ontwerp voor de

beplanting moest worden afgestemd op een substraatdikte van 30 cm, bij de randen slechts 10 cm. Droogtetolerante, niet te hoge grassen zoals *Sesleria autumnalis* en pollen *Poa labillardierei* geven een natuurlijke uitstraling aan de beplanting. Op de minst diepe plekken heb ik een ongebruikelijke werkwijze toegepast door niet alleen te planten, maar ook te zaaien. Onder meer *Centranthus ruber*, *Linaria vulgaris* en gewone rucola werden gezaaid. Het werkte zoals gehoopt: de sterkste planten overleefden en zaaiden zich ook uit. Ingeplante soorten zoals *Digitalis parviflora*, *Allium canescens* en *Dianthus carthusianorum* wisten zich ondanks de droge zomer in het eerste jaar toch goed te redden. Sommige gingen in een soort zomerslaap en leefden in de herfst weer op na een periode met regen. Vanwege de factor wind zijn luwe zitplekken gecreëerd om te genieten van de beplanting: een dynamisch tapijt van vele soorten kruidachtige planten, siergrassen en bolgewassen.' Rotterdam heeft door de haven een relatie met zee, kust en wind en deze elementen zijn terug te vinden in de stoere beplanting van het dakterras. De houten looppaden zijn van ruw hout en losjes geïnspireerd op de vormen en vertakkingen van de oude havens. Alles bij elkaar is een unieke plek ontstaan. • www.boekeltuinen.nl

INSPIRATIEBRON VOOR HET MAKEN VAN TUINEN

Als Brits tuinontwerper en plantenkenner ging auteur Noel Kingsbury op ontdekkingstocht naar de authenticiteit van het moderne Nederlandse tuinontwerp. Het boek brengt hedendaagse tuinontwerpers en hun werk in beeld, dat geïnspireerd is op de karakteristieke landschappen van Nederland. Noel Kingsbury ziet overeenkomsten met Engelse tuinen, maar ontdekte toch vooral de unieke kenmerken waarmee Nederlandse tuin- en landschapsontwerpers zich onderscheiden en daarmee zorgen voor versterking van het wereldwijde merk Dutch Design. Maayke de Ridder portretteerde de vele fraaie tuinen en hun ontwerpers, Piet Oudolf schreef een informatief Woord Vooraf.

**Van landschap naar tuin;
Nederland als inspiratiebron voor het maken van tuinen**
Noel Kingsbury & Maayke de Ridder
Noordboek HL Books| ISBN 978 90 5615 716 6
264 pagina's, gebonden| € 39,90

Stadsboeren

Door het leven in de stad zijn veel mensen ver verwijderd geraakt van onze voedselproductie. Wonen doen we in de stad, aardappelen komen van daarbuiten. Toch zijn er mensen die deze tweedelingen willen doorbreken en de voedselproductie naar de stad verplaatsen. Braakliggende terreinen, grote daken en zelfs plantsoenen veranderen in stadsakkers en stadsmoestuinen. Echter, dit is niet nieuw. De hedendaagse stadsboer kan veel leren van zijn voorganger uit het Parijs van de 19^e eeuw. Een verhaal over groente en fruit uit de stad.

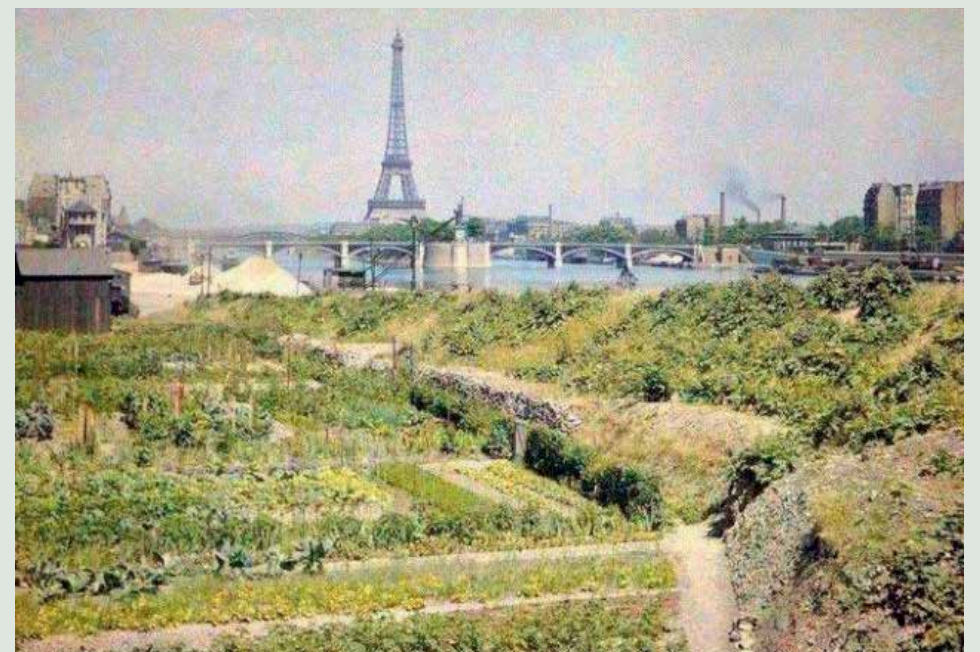
Tekst: Robbert Lauret

Struinend over het internet, op zoek naar moestuininspiratie, stuitte ik op een artikel waarvan de openingsfoto me direct prikkelde. De foto toonde een schilderij, met daarop een ruim opgezette moestuin aan de Seine. Op de achtergrond de nog jonge Eiffeltoren, het schilderij dateerde van 1928. In de bijna 100 jaar die verstreken zijn, is de moestuin nagenoeg uit de Franse hoofdstad verdwenen. Ook op andere plaatsen heeft de economische en technologische realiteit de kleinschalige voedselproductie uit de stad verdrukt. Toch is er iets nieuws aan het ontstaan in steden. Een mix van dwarse tuiniers, creatievelingen of ronduit Willy-wortels grijpen kansen om op bijzondere locaties midden in

de stad eten te verbouwen. Voor we ontdekken hoe steden zichzelf meer en meer van eten gaan voorzien starten we in de Middeleeuwen.

Vroege tijd

Landbouw en steden gaan hand in hand, want juist door de opkomst van landbouw, het telen van groenten en fruit en het houden van vee, bevrijdde de mens zich van een nomadisch bestaan. In plaats van een leven in tenten, konden huizen, boerderijen en nederzettingen worden gebouwd. Op schilderijen uit de Middeleeuwen, vaak uitgevoerd in matig perspectief omdat men dat nog niet beheerste, zien we niet zelden een stad afgebeeld, met daaromheen akkers. Wie goed naar de schilderijen

Moestuin aan de Seine
omstreeks 1900.

kijkt, ziet dat ook binnen de vesting ruimte gereserveerd is voor een akker of een stal met dieren. Het merendeel van het voedsel kwam van buiten de stad, maar in tijden van belegering moest een stad ook met gesloten stadspoorten aan voldoende voedsel kunnen komen. Ook in de meer recente geschiedenis speelde stadslandbouw een grote rol in de voedselvoorziening van de stad. We maken een sprong naar het Parijs van de 19e eeuw.

Parijs

Rond 1850 was er in Parijs sprake van een levendige ‘culture maraîchère’, stadstuiniers die op relatief kleine percelen voedsel verbouwden voor verkoop op de markt. De uitdaging was om op kleine percelen jaar-rond eten te verbouwen. Dit moet de tuiniers geprikkeld hebben om te innoveren. Door de afschaffing van de glasbelasting konden tuiniers teruggrijpen op technieken die al in de 17^e eeuw bedacht waren. Met glazen ruiten werden koude bakken gemaakt zodat ook in januari de stedelingen van verse sla konden worden voorzien.

Uit deze bijzondere tijd is een lesboekje bewaard gebleven, geschreven in eenvoudig Frans zodat de eenvoudige stadstuinier het lezen kon. Het gaat om de *Manuel pratique de la culture maraîchère de Paris*, geschreven door J.G. Moreau en J.J. Daverne. Het boekje bevat onder andere teeltaanwijzingen, een zaaiplanning, rekenvoorbeelden om een rendabele tuin te bewerken en aanwijzingen voor het kopen van een paard en het aannemen van personeel. Wat direct opvalt bij het lezen van het boek is de hoeveelheid personeel die betrokken is bij een marais. Een tuin van 1 hectare heeft al snel behoefte aan 4 voltijds arbeidskrachten, of zes indien het dames zijn. In de drukke maanden mei en augustus kan er zelfs nog uitgebreid worden naar 8. Het boekje geeft uitleg aan stadstuiniers over de uitdagingen in de stad: Is de tuin vanaf de weg bereikbaar? Hoe ver is het lopen naar de markt en beschikt de tuin over een waterbron?

De stadstuiniers waren geen hobbyisten, het waren professionals. Vanuit het platteland kwamen tuinders naar Parijs om te leren van hun verstedelijkte beroepsgenoten. Door het gebrek aan ruimte en vanwege de hoge pachtprizen waren deze tuinen uitzonderlijk

productief, iets waar veel boeren graag van wilde leren. Echter, de auteurs van het boekje voorspelden reeds aan het einde van de 19^e eeuw grote uitdagingen voor stadslandbouw. Zo vreesden zij de gevolgen van stijgende grondprijzen. Ook doemde er een technische ontwikkeling op aan de horizon die veel ruimte innam: de komst van de stoomtrein. De industrialisatie kwam op gang en bescheiden steden werden metropolen en voor de professionele stadstuinder was geen ruimte meer. Het eten kwam voortaan van buiten de stad.

De nieuwe stadstuinier

Urban Farming is de moderne internationale term waaronder men het eten verbouwen in een stedelijke omgeving verstaat. De definitie gaat verder dan voedsel telen binnen de stadsmuren, internationaal rekent men alles wat binnen de invloedssfeer van een stad verbouwd wordt tot stadslandbouw, maar in het hoog verstedelijkte Nederland boer je al snel binnen de invloedssfeer van de stad. Voor de duidelijkheid beperken we ons hier echt tot initiatieven binnen de stadsgrenzen.

Waar vroeger stadslandbouw noodzakelijk was voor het voeden van de stedelingen zijn er tegenwoordig vele redenen om in de stad de handen in de aarde te steken. De ene tuinder is op zoek naar een stukje grond om in het weekend de batterij weer op te laden, de ander tuiniert met buurtbewoners om de saamhorigheid in de wijk te bevorderen. In het buitenland, en dan met name in de Verenigde Staten, is stadslandbouw soms een oplossing voor zogenaamde “voedselwoestijnen”. Plaatsten waar mensen wel makkelijk een hamburger kunnen kopen, maar geen krop sla en boontjes. In Nederland kennen we dergelijke voedselwoestijnen niet, maar voor dit artikel heb ik desalniettemin tuinders gesproken die kwaliteit als reden gaven om zelf groente en fruit te verbouwen. Ook restaurants die mensen naast goed eten het “van tuin tot vork”-principe willen serveren slaan zelf aan het tuinieren.

De verstedelijking zet onverminderd door, maar ons instinct vertelt ons nog steeds dat we van tijd tot tijd contact willen maken met de aarde. Gelukkig maar, want de Verenigde Naties voorspellen dat tegen 2050 ongeveer 70% van de wereldbevolking in steden woont. Steden zouden onleefbaar worden als er geen

Stadslandbouw in Amsterdam.
Foto: Arnold van der Valk.

ruimte was om te tuinieren of om eten te verbouwen. Stadstuinieren brengt een vorm van circulariteit met zich mee. Een moderne stad “importeert” voedsel en “exporteert” afval. Een deel van dit afval, zeker wanneer het organisch is zoals etensresten en koffiedrap, kan dienen als grondstof voor de stadslandbouwer. Op deze manier kunnen er ook binnen steden cirkels gesloten worden.

Een stadslandbouwer werkt anders dan een agrariër in het landelijk gebied. Om mee te kunnen op wereldschaal kiest een traditionele boer voor specialisatie als strategie, sterk zijn in een zeer beperkt aantal gewassen. Op de veiling wordt de prijs bepaald. Een stadslandbouwer kiest een andere strategie, namelijk die van diversificatie. Een veelheid aan gewassen worden geteeld, zodat er elke week iets te genieten en te verkopen is. Stadsboeren kunnen er ook voor kiezen om puur te telen

Een andere manier om het verbouwen van eten weer terug de stad in te krijgen is door middel van voedselbosjes. In een voedselbos streeft men naar een meerjarige beplanting bestaande uit diverse lagen. Zo is er een boomlaag met bijvoorbeeld hoogstamfruit en noten, een struiklaag met frambozen en bramen, een kruidlaag met vaste groenten zoals artisjokken en rabarber en een klimlaag met planten die tussen de lagen heen groeien. Voedselbossen kunnen erg divers zijn, maar staan qua aanpak en resultaat ver af van de in dit artikel beschreven stadsakkers en moestuinen in de stad. Een goed opgezet voedselbos kost voor veel stedelijke situaties ook te veel ruimte en een stadsakker of moestuin in de stad is, in tegenstelling tot een voedselbos, vaak van tijdelijke aard.

voor smaak. Door de korte afstand naar de klant zijn kwetsbaardere gewassen mogelijk, die bovendien rijper geoogst kunnen worden. Terwijl ik op een stadsakker in Tilburg sta moet ik weer denken aan de stadstuinders in Parijs. Zij vroegen zich bij het uitzoeken van een geschikt perceel af of er voldoende water was, of de plek een goede rustige ligging had en wat de afstand tot de markt was. Lange tijd hebben boeren die vraag met betrekking tot de markt niet hoeven stellen. Het eten ging naar de veiling. Dit biedt een kans voor de stadslandbouwer. Hij of zij teelt kleinschaliger en op duurdere grond, maar omdat de consument rechtstreeks bij de stadsboer koopt, is de marge veel beter. De afstand tot de markt, of beter gezegd, tot de mond, wordt weer relevant bij het uitzoeken van een perceel.

Een tweede element valt ook op. Op een stadsakker is het druk, met planten en insecten, maar ook met mensen. De vier tot acht medewerkers in een Parijse stadstuin zie ik ook lopen op een moderne stadsboerderij. Er wordt gezaaid, gespit en geoogst. In een hoekje is van houten kratten een winkeltje gemaakt en mensen staan in de rij om hun groentepakketten op de halen. Het enige verschil met de Parijse stadstuinders is dat arbeid op een stadsakker nu vaak vrijwillig is. Dat mag de pret niet drukken, eten verbindt en het gezamenlijk eten verbouwen in een stedelijke omgeving verkort de voedselketen en brengt de termen agri en cultuur weer dichterbij elkaar. •

**DE
GROENE
BIBLIOTHEEK**

Tuinadviseur en
boekenwurm Éva Kovacs
bespreekt boeken die
haar kijk op de groene
wereld beïnvloeden.

In deze aflevering:

Bomen knuffelen

Wetenschappelijke inzichten over bodemleven en ecosystemen zijn nog vrij nieuw en publicaties in een voor iedereen begrijpelijke taal schaars. Toen het boek van Peter Wohlleben, *Das geheime Leben der Bäume*, in 2015 verscheen, werd het direct een bestseller. Spoedig volgden herdrukken en vertalingen. Wohlleben, een ex-boswachter in de Duitse Eifel, beschrijft in een wat geromantiseerde stijl het verborgen leven van bomen. Zijn observaties werken wel overtuigend en vele feiten berusten op wetenschappelijke onderzoeksresultaten.

De zweverige verhalen over praten met bomen krijgen in zijn boek een geloofwaardige wending. Niet dat ze ineens een gesprekspartner worden, maar hun onderlinge communicatie via een ondergronds ‘wood wide web’ met behulp van schimmels of bovengronds met geurstoffen, is nu wel bewezen. Het draait allemaal om voor ons nauwelijks of niet zichtbare organismen, chemische reacties en elektrische signalen. Wohlleben vertelt niet alleen over de communicatie van bomen, maar ook over hun sociale leven en de boeiende processen van leven, ziektes, plagen en dood. Hij belicht de afweermechanismen en pleit voor diversiteit in beplanting, want monoculturen zoals onnatuurlijke naaldbossen, eindeloze lanen van eiken, kastanjes, iepen en essen of buxusmassieven kunnen tot ernstige plagen leiden, zoals al is gebleken.

Naarmate het boek vordert, wordt ook de functie van bossen in klimaatkwesties steeds duidelijker. Dat bomen een belangrijk wapen tegen klimaatverandering kunnen zijn is bekend, maar hoe de Europese extremen van temperatuur en neerslag door een samenhangend continentaal systeem

van bossen in bedwang kunnen worden gehouden, werd voor mij pas helder door zijn uitleg. Je vraagt je af waarom deze bossen nog niet zijn aangeplant? En hoe is het mogelijk dat al bestaande, niet voor houtproductie aangelegde bossen gekapt worden? Wohllebens boek zou verplichte literatuur moeten worden, maar is zeker een aanbevelenswaardig cadeau voor beleidmakers op allerlei niveaus. Het is belangrijk dat iedereen, maar dan ook iedereen, het nauwe verband tussen mens en boom goed begrijpt en bewust wordt van onze afhankelijkheid van bomen. Wohlleben helpt erbij. Geromantiseerd of niet, de boodschap is duidelijk: heb de bomen lief!

Onderwereld

Romke van de Kaa blijft ondergronds in zijn nieuwste boek *De onderwereld van de tuin; Van microbe tot mol*. Hier komen ook de nieuwe inzichten over schimmels en andere bodemorganismen aan bod, maar dit boek is aan tuiniers gericht. Op zijn onmiskenbare manier beschrijft hij de microfauna en samenlevingsverbanden, maar ook insecten, muizen en mollen. Zijn doel is niet een compleet verhaal over het ondergrondse leven te vertellen. Wat hem interesseert is “hoe dingen in elkaar grijpen”. Het boek is boeiend, tegendraads en doorspekt met humor, zoals wij van Romke kunnen verwachten. Niets van dat geromantiseerde. Soms griezelt het zelfs en voel je je ongemakkelijk als tuinier. Moraliserend – waarvoor hij zich niet schaamt - voegt hij nog toe “in plaats van ongelukkig te worden van alles wat uitsterft en verdwijnt kunnen we ons gelukkig prijzen met ons eigen ecosysteem: de tuin. Dat systeem kunnen we zelf in de hand houden en desgewenst herstellen”. Hoe het aan te pakken, is in het boek te lezen. Gelukkig maar.

Beide boeken zijn aanraders. Niet om één keer uit te lezen, maar als uitstekende nachtkastjesboeken. •

PETER WOHLLEBEN

Het verborgen leven van bomen
Wat ze voelen, hoe ze communiceren, ontdekkingen uit een onbekende wereld
hardcover | 222 blz. | 1e druk maart 2016
€ 20.99

ROMKE VAN DE KAA

De onderwereld van de tuin Van microbe tot mol
paperback | 208 blz. | 1e druk juli 2020
€ 21.99

Kasteeltje De Binckhorst van ingesloten naar vrij

Het Haagse bedrijventerrein Binckhorst ondergaat een grote herontwikkeling tot eigentijds woon-werkgebied, met onder meer 5000 nieuwe woningen. Door sloop van omringende bedrijfsgebouwen is kasteel De Binckhorst weer zichtbaar geworden. Het enige kasteel in de hofstad werd de afgelopen jaren opgeknapt en onderhouden. Minder goed gesteld is het met het bijbehorende groen. Keert tussen de geplande hippe appartementsgebouwen nog iets terug van de lusthof die er ooit was?

Tekst: Marc Peters

De oorspronkelijke Binckhorst werd eeuwen geleden gebouwd op een smalle zandrug in de veenweiden tussen Den Haag en Voorburg. Een 14^e-eeuws document vermeldt dat het gaat om een eenvoudige ridderhof met een toren, omgeven door een wal en een gracht. Tijdens de Hoekse en Kabeljauwse twisten is het vernield en later weer opgebouwd op de fundamenteën. In de 15^e eeuw groef men langs het kasteeltje de Trekvljet, een waterweg om 's-Gravenhage te ontsluiten. Over land was het kasteel slechts bereikbaar over een onverharde weg door het veen, de huidige Binckhorstlaan. De aanleg van de Trekvljet maakte het kasteeltje beter

Kasteeltje De Binckhorst houdt stand in de gebiedsontwikkeling. De foto (M.Smitsloo) dateert van 2019. De hal links is inmiddels gesloopt. De gebouwen rechts en achteraan verdwijnen eveneens. Begin 2022 begint daar de bouw van een nieuw appartementencomplex.

bereikbaar en dus aantrekkelijker. Voor huis en hof brak een periode van bloei aan. Ene Philibert van Borsselen was er zo van onder de indruk dat hij in 1613 een lovend hofdicht schreef over de geneugten van 'Den Binckhorst, ofte Het lof des gelucsalighen ende gherustmoedighen Land Levens.' Het is het oudste bekende werk in dit literaire genre. Rotterdammer Johan Huysman verwierf De Binckhorst in 1727 en moderniseerde het in de classicistische stijl van die tijd. Daarna volgden nog vele eigenaren met niet allemaal de aandacht of de middelen voor goed onderhoud. De Binckhorst raakte geleidelijk in verval.

Privékliniek

Door een gemeentelijke grenscorrectie in 1907 kwam De Binckhorst van Voorburg in Den Haag te liggen. Het gebied er omheen werd ontwikkeld als stadsuitbreiding. In 1928 kocht gemeente Den Haag het vervallen kasteel en behoeftte het zo voor de ondergang. In de crisisjaren liet de gemeente het bouwwerk zeer grondig renoveren in het kader van werkverschaffing, onder leiding van de stadsarchitect. Daarbij bleef bijna geen steen op de andere staan. Bij deze restauratie werd de tuin niet betrokken. Na de oorlog kwam het kasteeltje in eigendom van stichting Vakopleiding Bouwbedrijf. Door de bouw van een kantoor aan de Binckhorstlaan en het rondom immer groeiende bedrijventerrein raakte De Binckhorst letterlijk

uit het zicht. Maar niet voor huidige eigenaar Menno Smitsloo. De projectontwikkelaar met een oog voor gebouwd erfgoed renoveerde De Binckhorst en verhuurde het tot drie jaar geleden aan een privékliniek. Intussen waren de gemeentelijke plannen voor een grootscheepse herontwikkeling van de gehele wijk Binckhorst tot realisatie gekomen. Bij wijze van pilot werd daarbij de regelgeving van de toekomstige Omgevingswet al toegepast, met meer ruimte voor particulier initiatief van ontwikkelaars, ondernemers en toekomstige bewoners. Door die beperkte rol voor de gemeente bestond de vrees dat met name de ontwikkelaars elke vierkante meter vol wilden bouwen. Maar uiteindelijk zijn de stemmen voor een groene zone tussen de Binckhorstlaan en de Trekvljet gehonoreerd, met daarin centraal kasteeltje De Binckhorst, net als vroeger.

Zichtas

In de loop van zijn bestaan onderging het kasteel zelf een aantal veranderingen. Ook de tuin en de directe omgeving evolueerde mee met wat de bewoners op enig moment noodzakelijk of aantrekkelijk vonden. Er kwam bijvoorbeeld een centrale zichtas van de Trekvljet tot de Binckhorstlaan. In de voortuin werd deze as later een ovale weide. Ook de waterpartijen wisselden een paar keer van vorm. De op de Trekvljet gerichte pronkgevel degradeerde tot achtergevel, toen de toegangsweg door de achtertuin werd geleid. Uiteindelijk bleef er ongeveer een tiende over van het gebied dat aanvankelijk bij het kasteel in gebruik was. Stichting 'In Arcadië' verrichtte vier jaar geleden onderzoek naar de cultuurhistorische waarde van kasteel De Binckhorst en zijn groen. Eén van de aanbevelingen was: herstel de ruimtelijke relatie die kasteel en tuin hebben met de Trekvljet en de Binckhorstlaan. De herontwikkeling voorziet nu in een herstel van die zichtlijn in de vorm van een groenzone die aansluit op het nieuwe 'waterfrontpark' langs de Trekvljet. De kasteeltuin zal echter niet openbaar zijn, maar het kasteeltje kan wel weer 'ademen' en de sfeer van de directe omgeving mede bepalen. ●

Kasteel De Binckhorst in de 18^e eeuw, G. van Giessen, 1730. Haags Gemeentearchief.

Verlangen naar groene wandelingen

Hoe het stadspark in Nederland ontstond

Het stadspark is een zelfstandige ontwikkeling die al in de 16^e eeuw begon en niet alleen maar voortkomt uit de opengestelde aristocratische parken in 18^e en 19^e eeuw. Zo stelt Sandra den Dulk in haar proefschrift. Stadsbesturen plantten al in de 16^e eeuw openbaar groen aan ter versiering van de stad en plezier van de burgers. Aan de hand van ruim twintig verschillende casestudies beschrijft Sandra de ontwikkeling van de stadsparken.

Tekst: Lara de Graaf

Archiefonderzoek

‘Een waaghals en *daredevil* die ons vergast heeft op een waanzinnige parade van stadsparken’. ‘Complimenten voor het arbeidsintensieve archiefwerk.’ ‘Het onderzoek heeft ons veel informatie opgeleverd over een onderwerp dat steeds belangrijker wordt in het vakgebied, de stadsparken.’ Enkele opmerkingen van de promotoren tijdens de verdediging van haar promotieonderzoek op 23 juni jongstleden.

Erfgoedsspecialiste Sandra den Dulk volgde de opleiding tuinarchitectuur aan Huis te Lande in Rijswijk en doorliep vervolgens de Reinwardt Akademie en de selectiemaster erfgoedstudies aan de Universiteit van Amsterdam. Educatie gekoppeld aan ontwerp vormt een rode draad door haar professionele leven. Ze heeft gewerkt bij de Haagse School- en Kindertuinendienst, gaf les en ontwierp verschillende (mindervalide) schooltuinen. Na haar terugkomst uit Oman en Syrië, waar ze werkte aan tuinen en parken, gaf ze rondleidingen bij Kasteel Groeneveld, een openbare buitenplaats voor mens en natuur. Ze specialiseerde zich verder in het groene erfgoed, met dit proefschrift als resultaat. ‘Mijn inbox stroomt vol’, zegt Sandra, ‘kennelijk bestaat er een grote behoefte aan meer kennis

over de parken in Nederland.’ Met de klimaatproblemen, de groeiende stadsbevolking en de corona-epidemie, staan de groene ruimtes in de stad weer volop in de belangstelling.

Sandra: ‘De meeste stadsparkonderzoeken richten zich op individuele en grote parken uit de 19^e eeuw in de hoofdsteden. Deze studies verwijzen steeds weer naar dezelfde bronnen en vertellen hetzelfde verhaal – dat stadsparken in het begin van de 19^e eeuw zijn ontstaan. Ik heb in mijn onderzoek juist bewust gekozen voor de minder bekende en onderzochte parken, de parken in de kleinere provinciesteden zoals Assen, Sneek en Amersfoort. Ik onderzocht hoe stadsparken in de archiefbronnen werden beschreven, waar ze werden aangelegd, wat de beweegredenen waren en wie de initiatiefnemers waren. Er is ontzettend veel te vinden in de archieven.’

Sandra combineerde teksten met kaarten, (ontwerp)tekeningen, schilderijen en ook reis- en stadsbeschrijvingen om tot een goed beeld van het betreffende park te komen.

Groene wandelwegen

Tot op heden bestond er geen eenduidige algemeen geaccepteerde definitie van de term stadspark. Evenmin bestond er een overzicht

Linksboven:
Detail schilderij boom-
aanplant Amersfoort,
M. Withoos 1671.

Linksonder:
Het park in de Plantage
in Amsterdam,
C de Kruif 1825.

Rechtsboven:
Plantsoen Amersfoort,
N. Berkhout 1838.

Rechtsonder:
Ansichtkaart uit 1913 van
het Wilhelminapark, met
een herinneringsvaas en
rechts daarvan de linde-
boom die ter gelegen-
heid van de kroning van
Koningin Wilhelmina in
1898 geplaatst is.
Collectie Fries
Scheepvaartmu-
seum, objectnummer
FSM002006026.

van publicaties over stadsparken en een ‘actueel en volledig overzicht van beschermde en onbeschermde Nederlandse stadsparken’, zo stelt Sandra in haar onderzoek. Deze lacune vormde voor haar dan ook de aanleiding voor het archiefonderzoek.

Het onderzoek beslaat de periode 1600-1940 en is opgedeeld in twee delen. In het eerste deel gaat het om de opkomst van het openbaar stadsgroen dat nu verdwenen of getransformeerd is, de periode 1600-1812. Deel twee gaat over de periode 1812-1940 waarin op grote schaal stadsparken werden aangelegd die nu nog bestaan.

De eerste vorm van bewust ontworpen stadsgroen was de boombeplanting langs wegen,

zowel binnen als buiten de stadsmuren, langs grachten en op pleinen. In Amersfoort werden door het stadsbestuur in 1578 al notenbomen langs de singelgracht aangeplant. De bomen maakten deel uit van een bewust aangelegde openbare *wandeling*, een ‘afgebakende architectonische groene plek om in te wandelen’.

Aan de hand van de casestudie van Amersfoort beschrijft Sandra de verschillende typen stadsgroen die de eerste ‘stadsparken’ vormden. Ze onderscheidt enerzijds ‘plantagien en wandelwegen’ en anderzijds ‘groene wandelingen en wandelplaatsen’. In de archiefstukken wordt een boomaanplant vaak omschreven als *plantagie* of *hout*. ‘De meeste bomenlanen in de openbare ruimte werden van begin af aan toegeëigend als wandelweg: waar bomen op een rij

Wilhelminapark doorzicht.
(foto: Lara de Graaf)

stonden werd gewandeld’, vertelt Sandra. Bij een wandelweg wordt de recreatieve wandeling gecombineerd met een verbindingsweg en/of een maliebaan. Deze lagen meestal net buiten de stadsgrens. Deze bewust aangelegde stedelijke groenstructuren, waarbij de wandelfunctie centraal stond, zijn van grote invloed geweest op de ontwikkeling van het stadspark. De aanplant van bomen in Nederland was zo bijzonder, dat men zelfs uit het buitenland kwam om dit te zien.

Tegenwoordig vinden we de meeste parken binnen de stad. Toen ze aangelegd werden was dat vaak niet het geval. Veel van de nog bestaande stadsparken zijn aangelegd buiten of op de voormalige stadsgrens. Door de bevolkingsgroei in de 17^e eeuw verplaatste de stad zich steeds vaker buiten de stadsmuur. Daar ontstonden de eerste openbare wandel-lanen, wandelingen en wandelplaatsen, en private speelhoven (pleziertuinen) en speelhuizen (theekoepels, zomerhuizen, e.d.). Nadat Napoleon toestemming gaf om vestingwerken te ontmantelen, ‘ontstonden’ daar veel publieke wandelingen (de *promenades publiques* of *bequame* wandelingen). Sandra: ‘Je kunt stellen dat Napoleon als scharnier heeft gediend bij de ontwikkelingen van de parken, maar het is niet zo dat hij degene was die Nederland groen heeft gemaakt.’

Plezier en nut gecombineerd

Vaak werden functies gecombineerd. Een wandelplantsoen was om doorheen te wandelen, maar werd dan wel gecombineerd

met vermaak ernaast. De Scheveningseweg had een functie als verbindingsweg en werd gecombineerd met de aanleg van bomen: een wandeling. De Maliebaan had een functie voor wandelen en voor sport, het maliespel, een spel waarbij een houten bal met een slaghout op een lange baan met zo weinig mogelijk slagen tussen twee palen wordt geslagen. De Maliebaan in Utrecht (1637) werd aangelegd met aparte wandel- en ruiterspaden. In Amersfoort werd in 1654 een wandelplaats naast een colfbaan (een vroege voorloper van het huidige golf) aangelegd en de bomen langs de singelgracht waren bedoeld als sieraad, om te wandelen, maar hadden ook een nuttige functie: de notenopbrengst voor de stad.

In de 18^e en 19^e eeuw was sprake van een sterke drang tot regulering en disciplineren. Door middel van bordjes en reglementen werd de bezoeker van het park duidelijk gemaakt dat het verboden was om op het gras te lopen. Ook voor het uitkloppen van matten, dumpen van afval en het verkopen van goederen kon je een boete krijgen of zelfs gevangenisstraf.

Een park voor iedereen, of toch niet?

Was het beoefenen van sport eerst voornamelijk voor de elite, rond 1900 gingen ook steeds meer arbeiders sporten. Er ontstond behoefte aan ruimte voor sport in de stad. Sportelementen werden aan een bestaand stadspark toegevoegd. Dat leidde echter vaak tot problemen. In het Vondelpark veroorzaakten fietsers bijvoorbeeld veel overlast. In Duitsland leidde het inpassen van sportelementen in een park

Wilhelminapark Sneek
met de herinneringsvaas.
(foto: Lara de Graaf)

tot een nieuw type stadspark, het volkspark. Daarin werden sport- en wandelfuncties in een totaalkunstwerk gecombineerd. Ook in het type bezoekers van de eerste stadsparken was een scheiding te zien. In de 18^e eeuw begaf voornamelijk de elite zich in het park om te zien en gezien te worden. De dames en heren hadden daarvoor zelfs een speciaal wandelkostuum. Het gewone volk kwam er niet in. In de 19^e eeuw wandelden de bakkers en andere ambachtslieden in de ochtend in het park terwijl de middag voor de ‘deftige bewoners’ was, zoals de notaris, de fabrikant en de boekhandelaar. Het was de bedoeling dat het park er voor iedereen was, maar in de praktijk werkte dat toch even anders. Pas in de 20^e eeuw zou meer democratisering van het park plaatsvinden. De aanleg van parken werd vaak gedreven door steden trots. Ze werden aangelegd door stadsbesturen, maar ook (op initiatief van) particulieren en liefdadigheidsinstellingen. Het Wilhelminapark in Sneek is in de 19^e eeuw bijvoorbeeld geschonken door het Old Burger Weeshuis met als doel de volksgezondheid van de bewoners van Sneek te bevorderen.

Relevantie voor hedendaagse parken

Het onderzoek van Sandra maakt duidelijk dat al eeuwenlang groen wordt aangelegd in de stad om de leefomgeving te verfraaien. Dit onderzoek is relevant voor de ontwerpen van nu. Sandra vindt dat deze cultuurhistorische kennis vaker als input zou moeten dienen bij het ontwerpen van hedendaags groen. ‘Natuurlijk hoeft niet alles bij het oude te blijven, maar wat meer historisch besef kan geen kwaad. Het

is mooi om voort te bouwen op het verleden. Behoud bijvoorbeeld de slingerpadjes die zo kenmerkend zijn voor singelplantsoenen, in plaats van rechte paden aan te leggen omdat die praktischer zijn voor fietsers.’ Tijdens de bezoeken aan alle parken die ze onderzocht heeft, is het Sandra opgevallen dat – hoewel op veel plaatsen de parken en het groen onder druk staan – er veel liefde voor de parken is. Dit uit zich bijvoorbeeld in de verschillende verenigingen ‘Vrienden van het ...park’, waarin vrijwilligers zich inzetten voor het onderhoud en de instandhouding van het park. Ook werken veel steden aan hun ‘groene long’. Stadsbestuurders realiseren zich steeds meer dat ze waardevol groen erfgoed hebben dat lucht geeft aan de bewoners.

Het mooiste park van Nederland? Dat is lastig kiezen, maar Sandra is onder de indruk van de verzorgdheid van het Wilhelminapark in Sneek; het plezier van de bezoekers en het gebruik van het Oosterpark in Amsterdam en de combinatie van functies in het Stadspark in Sittard. En in haar lijstje mag tenslotte ook niet ontbreken het mooie nieuwe ontwerp voor het Singelpark in Leiden, waar een aaneengeschaalde groene wandeling wordt gerealiseerd langs de buitensingels van de stad en en dat voldoet aan hedendaagse eisen, zonder dat de oorspronkelijke structuur geweld aan wordt gedaan. •

Het proefschrift is digitaal beschikbaar via de website van UvA-DARE
<https://dare.uva.nl>

Typ bij Search de titel van het proefschrift: ‘*Het verlangen naar groene wandelingen*’

Cultureel erfgoed als klimaatstrijder

Momenteel staat Nederland voor een grote uitdaging. De gevolgen van klimaatverandering vragen om een hernieuwde omgang met de inrichting van de openbare ruimte. Voor klimaatadaptieve strategieën is binnen nieuwbouwlocaties en grootstedelijke transformaties van bijvoorbeeld voormalige haven- en industriegebieden veel ruimte beschikbaar. Maar hoe zit het met historische (binnen)steden met een hoge bebouwingsdichtheid en de aanwezigheid van veel cultuurhistorisch erfgoed?

Tekst: Ronald van Immerseel Foto's: OKRA

Open Oproep

De uitdaging is groot. Het Stimuleringsfonds voor de Creatieve Industrie legde in 2019, nog voor de droogte van 2020 en 2021, de vinger op de zere plek: 'Steden zullen, als er niets verandert, meermaals per jaar te stellen krijgen met wateroverlast door extreme neerslag die wordt afgewisseld met langere periodes van extreme droogte en hitte.' Het Stimuleringsfonds schreef in 2019 samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de Open Oproep Stedenbouw voor Extremen uit. De oproep was gericht op het ontwikkelen van vernieuwende integrale strategieën voor klimaatadaptatie. En daarnaast op het ontwerpen van ruimtelijke oplossingen die voortbouwen op de werking van onderliggende cultuurhistorische netwerken en structuren. Met andere woorden: kunnen cultuurhistorische

**Boven: De maliebaan
in 1685 en de actuele
situatie.**

De singel als klimaat-adaptieve dragen voor de historische binnenstad van Utrecht. Afb. OKRA landschapsarchitecten.

dragers ingezet worden voor klimaatadaptieve oplossingen? En omgekeerd, kunnen klimaatadaptieve oplossingen de cultuurhistorische dragers versterken?

Teamwork

OKRA Landschapsarchitecten, Stichting In Arcadië en Wageningen University and Research hebben de handen ineengeslagen en gingen in de vorm van een ontwerpend onderzoek de uitdaging aan. In diverse expertsessies met onder anderen specialisten van gemeente Utrecht, Rijksdienst Cultureel Erfgoed, hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden, Provincie Utrecht werd de benodigde kennis voor historie, archeologie, waterbeheer, ecologie en klimaatadaptatie opgehaald. Het resultaat is *De singel als klimaatadaptieve drager; een klimaatadaptieve strategie voor de historische binnenstad van Utrecht*. Het onderzoek richtte zich op oplossingen voor vier gevolgen van klimaatverandering: een veerkrachtiger watersysteem; het voorkomen van hittestress; het voorkomen van wateroverlast door piekbuien en het tegengaan of beperken van schade aan bomen en planten door langdurige droogte.

De Utrechtse singel: levenslijn en korset

De kapstok van het project vormt de Utrechtse singel die de binnenstad omsluit. Het groene karakter van de singel vormt een groot contrast met het dichtbebouwde centrum. Op het

eerste gezicht lijkt de singel een relict verzonken in de rest van de stad dat als een korset bepalend is geweest voor de stadsplattegrond. Maar de singel was en is een nog altijd onderdeel van een groter watersysteem en stedelijk weefsel. De Kromme Rijn stroomt aan de zuidzijde de stad in verlaat de stad via de singel aan de zuidzijde als de Vecht. Aan alle zijden takken grotere en kleinere waterstromen aan en voeden de singel. Oude kanalen als de Vaartsche Rijn en de Leidsche Rijn zijn verbonden met de singel evenals de stadsgrachten die het centrum doorsnijden.

De singel met zijn water en schaduw draagt aanzienlijk bij aan het omlaag brengen van de omgevingstemperatuur, maar het koelende effect heeft slechts een beperkt zeer lokaal bereik. Aan de singel liggen echter diverse grote open gebieden zoals het Moreelsepark, Smakkelaarsveld, Paardenveld en Maliebaan. Deze gebieden bieden precies datgene waaraan in de binnenstad een tekort is: open ruimte waar kansen liggen voor wateropvang bij piekbuien, waterbuffering, het toevoegen van bomen en het genereren van lokale winden door temperatuurverschillen die bijdragen aan een koelere binnenstad. In het project is in drie casestudies nader ingegaan op de integratie van erfgoed en klimaatadaptatie; De Lange Nieuwstraat, De Catharijnesingel-Moreelsepark en de Maliebaan-Park Lepelenburg. Per casestudie is een historische analyse gemaakt van het gebied, gevolgd door een probleem-analyse en kansen voor een mogelijke aanpak.

Casestudie Maliebaan-Park Lepelenburg

De Maliebaan is in 1637 buiten de stadsmuur aangelegd op kosten van de stad als sportterrein voor de studenten van de toen net opgerichte Universiteit Utrecht. De Maliebaan bestond uit een 750 meter lange grasbaan omgeven door vier rijen bomen waar het goed verpozen was. Langs de buitenzijde van de maliebaan ontwikkelde zich al snel een reeks van tuinkoepels en tuinhuisen en later kleine buitenplaatsen. Nadat het maliespel in de 18e eeuw in onbruik raakte werd het terrein onder andere als exercitieveld en harddraverijbaan in gebruik genomen. J.D. Zocher jr. zag de potentie van de Maliebaan en betrok deze in 1833 bij zijn plannen voor de omvorming van de stadswallen tot wandelpark. Zijn plan om bolwerk Lepelenburg en de Maliebaan te verbinden werd echter maar ten dele uitgevoerd.

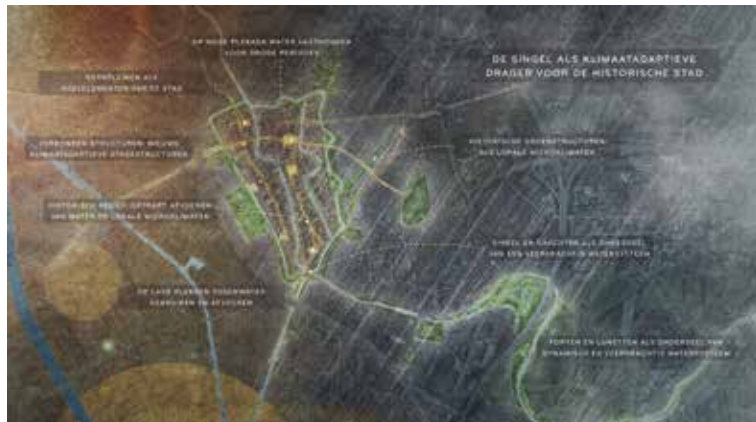

Hittestresskaart 2015. De kaart geeft inzicht in de temperatuursverandering ten opzichte van de voorspelling. De singels, grachten en de Maliebaan zijn de voornaamste 'coolspots'. Afb. OKRA landschapsarchitecten gebaseerd op kaartmateriaal gemeente Utrecht.

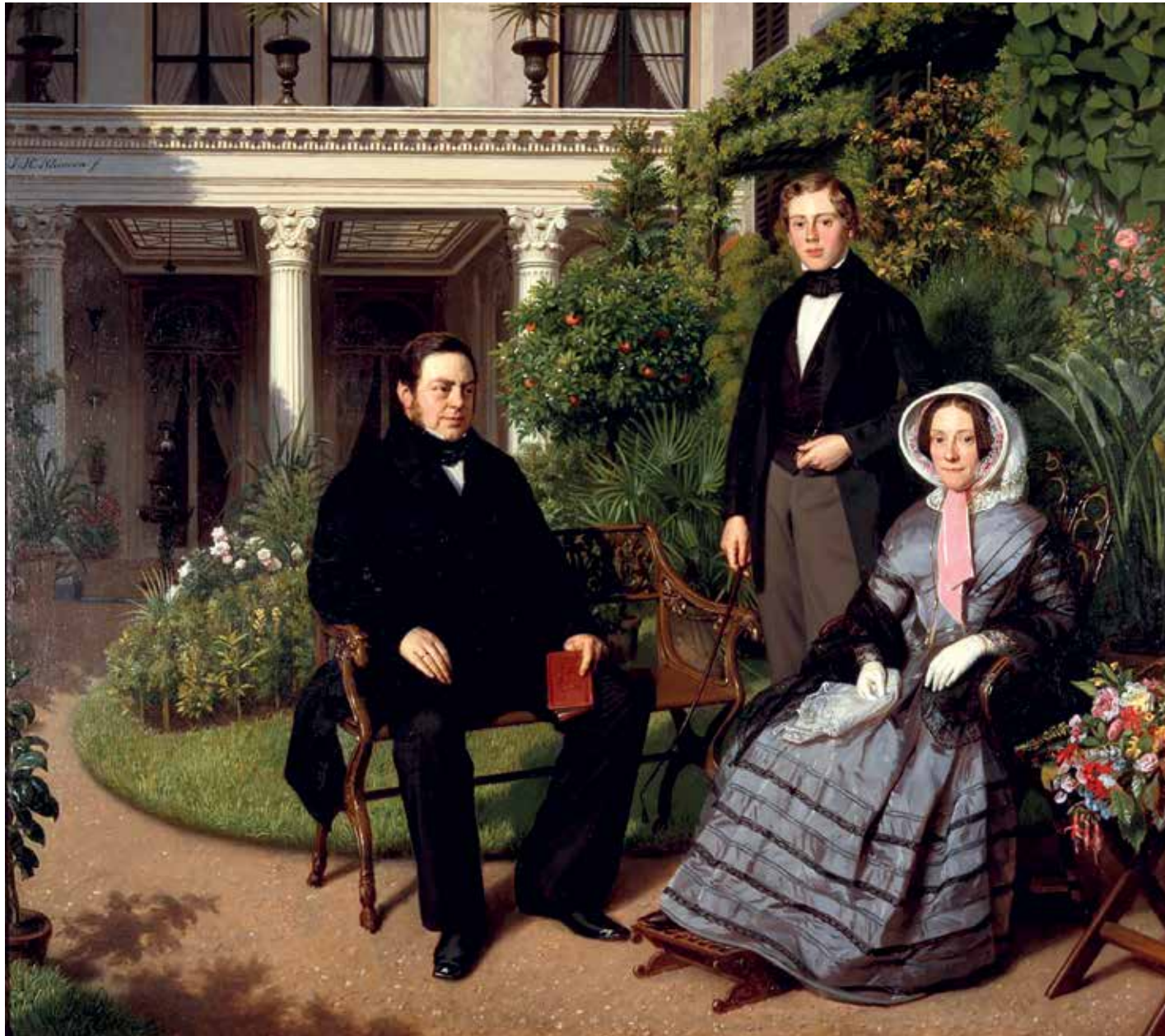
Uiteindelijk werd de Maliebaan een drukke verkeersweg als ontsluiting van de binnenstad gelegen tussen 19^e en 20^e-eeuwse stadsuitbreidingen.

Maliebaan als Wadibaan

In de stad van de toekomst zullen auto's minder beslag leggen op de openbare ruimte. De eerste stap is de Maliebaan autoluw maken om hem vervolgens te vergroenen. Herprofilering van de Maliebaan biedt de mogelijkheid om de historische groenstructuur opnieuw in te richten als hoogwaardige verblijfsplek en als koele wandel- en fietsroute dwars door de stad. Het brede profiel biedt ruimte voor een grote stedelijke waterbuffer, de Wadibaan, die lokale wateroverlast door piekneerslag kan opvangen en bij mooi weer een koele schaduwrijke recreatieplek biedt. Door op de kop van de Maliebaan het verharde oppervlak te reduceren en in te richten als onderdeel van het Zocherpark worden beide historische groenstructuren weer aan elkaar gekoppeld en ingericht als wandel- en fietsverbinding. De koppeling versterkt ook de functie als ventilatiekanaal waarbij de binnenstad bij warme dagen 's nachts haar warmte via Singel en Maliebaan kwijt kan. •

De achtertuin als statussymbool

Johan Hendrik Neuman, *Portret van de familie Metelerkamp in hun tuin in Utrecht*, 1851-1852, olieverf op doek, 73 x 85 cm, Centraal Museum, Utrecht

UIT DE KUNST
In deze serie houdt kunsthistoricus Michiel Plomp tuinen in de schilderkunst tegen het licht.

Voor de tiende versie van de 'Open Tuinendag Utrecht' mocht ik voor alle vrijwilligers en tuineigenaren een korte lezing geven. Aangezien historische stadstuinen me fascineren koos ik voor een wandeling door de stad tijdens een gefingeerde 'Open Tuinendag in Utrecht in het jaar 1900'. Op die manier kon ik in een min of meer logisch verband een aantal fraaie tuinen laten zien die de Utrechtse binnenstad toen nog had.

Uiteraard zag de stad er 120 jaar geleden heel anders uit. Ook al probeert men nu het tij te keren, de tendens is duidelijk dat de ruimte voor groen sterk is verminderd en dat de ruimte voor het (auto)verkeer is toegenomen. Verder wonen we steeds meer op onszelf en willen we continu boodschappen kunnen doen, vandaar de komst van appartementencomplexen en grote winkelcentra, met alle gevolgen van dien. Maar het is niet allemaal droefenis. Op een groot kaal terrein dat vele jaren een parkeerterrein was zijn tien gezinswoningen verschenen met elk een behoorlijke achtertuin. En enkele grote, parkachtige privé-tuinen zijn gered en omgevormd tot gemeenschappelijke tuinen.

De diversiteit van de buitenruimtes in de stad lijkt groter te zijn geweest rond 1900 dan nu het geval is. Bij de 'Biergarten' denken we direct aan Duitsland, maar Nederlandse steden telden ook tal van dat soort tuinen, vaak horend bij sociëteiten. De bekende Utrechtse Sociëteit 'De Vereeniging' had bijvoorbeeld een grote schaduwrijke plek om te kegelen en te verpozen onder de bomen. Ook de heren studenten aan het Janskerkhof hadden een tuin achter hun sociëteit, eveneens met een kegelbaan. In 1940 kwam daar abrupt een einde aan toen de Duitse bezetter hun gebouw confisqueerde en in de tuin een bunker bouwde; een bunker die later verbouwd is tot de disco Woolloomooloo.

De particuliere achtertuin heeft nog de meeste verwantschap met onze huidige liefhebbers-tuin. Maar de gefortuneerden van toen werkten daar niet zelf in. Daar huurde men een hovenier voor in. Afhankelijk van het belang dat je eraan hechtte liet je die vaker komen. Alexander Metelerkamp en zijn vrouw Catharina G.J. Verloren, hier weergegeven met hun zoon Johannes Jacobus in de tuin van hun huis aan de Nieuwegracht, lieten de tuinman stellig heel vaak komen. Het gras is keurig geknipt, de kantjes zijn strak afgestoken en de planten zien er blakend uit. Als je goed kijkt op Neumans schilderij herken je zelfs tal van planten, zoals pioenroos, sinaasappel, oleander en strelitzia. Omdat tegenwoordig vrouwen meer tuinieren dan mannen ben je al snel geneigd te denken dat het haar liefhebberij was. Zo zat het hier echter niet. De heer Metelerkamp was in 1851 voorzitter geworden van het Utrechtse 'Genootschap voor Landbouw en kruidkunde'. Dit portret met een soort van 'planten-etage' als achtergrond zou wel eens speciaal gemaakt kunnen zijn ter ere van zijn benoeming als voorzitter.

De Metelerkamps hadden een grote stadstuin die doorliep tot aan de achterliggende straat, de Nieuwekamp. De tuin was zo groot dat er in 1939 een compleet schoolgebouw gerealiseerd kon worden en nog is er een leuke stadstuin over. Aan de andere kant van de Nieuwekamp ligt sinds 1844 de Metelerkamp Fundatie, een complex van acht 'hofeswoningen'. Petronella Metelerkamp, de zus van Alexander, liet die huisjes bouwen omstreeks 1850. Sommige hadden een piepklein tuintje voor hun deur in het smalle steegje. En daarmee heb je een derde type stadsgroen te pakken, dat van de hofestuinen. Ze vormen een schril contrast met de royale sociëteitstuinen en de particuliere tuinen van de welgestelden: in een notendop de harde realiteit van de standenmaatschappij van de Nederlandse 19^e eeuw. •

Anoniem, *Kegelconcourse in de tuin van de Sociëteit PHRM aan het Janskerkhof in Utrecht*, 1929, Stichting het Corpsmuseum van het USC, Utrecht.

E.A. van Blitz en Zn, *Gezicht op de toegangspoort naar de hofeswoningen van de Fundatie Metelerkamp aan de Nieuwekamp in Utrecht*, ca. 1920, Het Utrechts Archief.

Verticaal Groen

De Nederlandse Tuinenstichting beschermt historisch waardevol groen en maakt dit toegankelijk voor een groot publiek. Met onze gids in de rugtas kun je in het hele land je groene hart ophalen en van andermans werk genieten. Helaas is een grote groene oase niet voor iedereen weggelegd.

Tekst Robbert Lauret

De verstedelijking zet door, de kavels worden kleiner en projectontwikkelaars zien zich steeds vaker genoodzaakt om de hoogte in te gaan. De stad blijft volgens diverse onderzoeken haar aantrekkingskracht behouden. Dat betekent geenszins dat steden grauwe, grijze en benauwde plaatsen worden. Als bewoners de lucht in kunnen, dan kunnen planten dat ook.

De Italiaanse architect Stefano Boeri ontwierp in Milaan het Bosco Verticale. In de twee ruim honderd meter hoge torens wonen naast mensen ook 730 bomen, 5000 struiken en meer dan 12.000 planten. De ontwikkeling van het gebouw was een enorme uitdaging. In de eerste plaats het gewicht dat op de balkons en aan de buitenzijde van het gebouw hangt. Voor de toren is een speciaal substraat ontwikkeld waarin de planten groeien. Gewone teelaarde zou veel te zwaar worden. Ook moest de architect rekening houden met een toenemend gewicht, omdat bomen en struiken uiteindelijk groeien. Ook het onderhoud is een vak apart. Van een glazenwasser weet ik dat ze geen hoogtevrees kennen, maar van een tuinman kan ik dat niet altijd zeggen. Hangend aan een kabel abseilen de tuinmannen van balkon naar balkon om de bomen en planten te verzorgen. Vergeet ook niet dat het op een hoogte van 80 meter altijd waait.

De twee gebouwen in Milaan zijn een succes en een voorbeeld voor veel steden. Een kanttekening is echter op z'n plaats. Na een evaluatie is gebleken dat de bomen minder goed groeien dan aanvankelijk gedacht. De wind en de toch wel bijzondere omstandigheden zorgen op sommige plekken in het project voor een groeiachterstand. Toch zien we het concept van verticaal groen nu op meerdere plekken in de wereld. In Utrecht wordt gewerkt aan het project Wonderwoods, het eerste verticale bos van Nederland. Stefano Boeri ontwierp voor dit project een gebouw met veel groen aan de buitenkant. Roberto Meyer, ook architect, heeft een gebouw ontworpen

met veel groen aan de binnenkant. Samen is het project goed voor 10.000 planten en 360 bomen die jaarlijks ruim 5000 kilo CO₂ afvangen en 40.000 kilo zuurstof produceren. Het zal niemand verbazen dat wonen in een verticaal bos midden in de stad een kostbare aangelegenheid is. Daar wilden ze bij woningbouwcorporatie Trudo in Eindhoven verandering in brengen. Stefano Boeri tekende voor Trudo een toren waar 125 sociale huurwoningen in komen, elk voorzien van een groene oase op het balkon. Aan de voet van de toren komt een grote gemeenschappelijke tuin. Bladerend door een architectuurboek vroeg ik mij af of bomen in een flat wel zo nieuw zijn. Hundertwasser deed het in de vorige eeuw al meermaals in Duitse en Oostenrijkse steden, maar ook Hundertwasser moet ergens zijn inspiratie vandaan gehaald hebben. Misschien wel tijdens een vakantie in Lucca, Toscane. Daar torent de Torre Guinigi 45 meter boven de stad uit. De toren stamt uit 1300 en op het dak staan 4 oude eiken. De bovenste etage, net onder het dak, werd vroeger gebruikt als keuken. Op het dak werden groenten en kruiden verbouwd. Slimme jongens, die Italianen. •

Bosco Verticale.

Torre-guinigi.

Tapijntuin investeert in dwarsverbanden en goodwill

In het stadspark van Maastricht ligt de biologische moestuin Tapijntuin. Martia Tersteeg zag kans deze droom te realiseren toen de gemeente Maastricht om initiatieven vroeg voor een nieuw gebruik van een voormalig kazerneterrein. Zij wist toen al: de tuin moest mensen inspireren en sociale bindingen hebben met de stad. Bijna tien jaar later is het allemaal gelukt.

Tekst: Marc Peters Foto's: Alf Mertens

Een mooie droom moet je koesteren en ervoor gaan. Zo staat Martia Tersteeg in het leven. 'Voor ik me meldde bij de eerste denktank-sessie had ik mijn plan voorgelegd aan verschillende mensen. Het was misschien niet erg spectaculair, maar ik zag wel veel kansen om de stad op die locatie echt iets nieuws en inspirerends te geven: een biologische stadsmoestuin. Toegankelijk voor iedereen en met een goed doordacht plan om de tand des tijds te doorstaan. Daarom moest de basis sterk zijn, met als rode draden educatie en sociale verbindingen met de stad.'

PILOT VAN START

Het plan voor de Tapijntuin kwam na twee jaar voorbereiding uit de startblokken, eerst als een *pilot* voor twee jaar. Er was intussen een stichting opgericht met een penningmeester, een secretaris en Martia zelf als voorzitter. Het ontwerp voor de tuin kwam van het Centrum voor Natuur- en Milieueducatie, dat in de regio

meerdere natuurtuinen faciliteert. Met een perceel van duizend vierkante meter op het kazerneterrein, pal aan riviervak de Jeker, was Martia meer dan tevreden. Gemeente Maastricht verschaftte een startkapitaal van 10.000 euro. In mei 2014 konden eindelijk vele handen praktisch aan het werk. Er kwam een mooi hek, materieel en planten. En al drie maanden later kon de Tapijntuin groots worden geopend.

Het 6 hectare grote kazerneterrein werd in fasen getransformeerd tot een openbaar stadspark met gebouwen en voorzieningen rond een centraal thema: onderwijs en onderzoek. De Tapijntuin is daarin het natuurlijke educatie element. Mooie en waardevolle gebouwen bleven behouden en werden opgeknapt. Ze zijn nu in gebruik bij onder meer de Universiteit van Maastricht. Tegelijk met de moestuin begon in een van de gebouwen ook Brasserie Tapijn. De koppeling was snel gemaakt: een deel van de oogst van de

De Tapijntuin.

Tapijntuin kwam op het restaurantmenu. En in een ruimte van hetzelfde gebouw kreeg de tuin haar eigen proeflokaal. Door de voortvarende start en de groeiende dwarsverbanden tussen mensen en belangen, groeide in de stad ook de goodwill voor de moestuin. Martia: 'Daarin hebben we bewust geïnvesteerd.'

TUINMAN IN DIENST

'Van alle kanten kwamen de vrijwilligers om met ons mee te doen. Studenten die een uurtje in het groen wilden werken, senioren, asielzoekers. Toen

we ook van de provincie geld kregen, konden we een tuinman aannemen voor vier uur in de week. Hij bracht zijn vakken-nis in en maakte wekelijks een werkschema voor de vrijwilligers. We gingen daarnaast werken met door de gemeente toegewezen mensen met een 'rugzakje', waardoor we ook uit die pot een bijdrage ontvingen. Tuinman Mark nam deze mensen onder zijn hoede, en wij konden hem blijven betalen. Deze formule werkt nog steeds, maar we moeten er wel elk jaar voor vechten', aldus Martia Tersteeg.

SOCIALE ACTIVITEITEN

De organisatie van de Tapijntuin kwam op een hoger plan. Het bestuur groeide naar vijf mensen waardoor ook de deskundigheid (o.a. fondsenwerving en communicatie) en het netwerk van de stichting toenamen. Toen de pilotfase voorbij was, waren er in en rond de Tapijntuin al zoveel sociale activiteiten opgezet, dat voorzetting eigenlijk vanzelfsprekend was. 'Ja, het was ons gelukt, we mochten blijven! Er waren programma's voor eenzame ouderen ontwikkeld en voor asielzoekers, moestuinlessen voor kinderen,

Martia Tersteeg met een van de vrijwilligers van de Tapijntuin.

een programma voor obese kinderen, samen met de universiteit.' Martia Tersteeg vertelt verder dat zaken als nieuwsbrieven, open dagen, een mooie website, sociale media, tuinfeestjes en een heuse commissie van aanbeveling de aandacht voor de Tapijntuin op peil houden.

In de moestuin groeien gangbare en vergeten groenten en kruiden, er is een stukje permacultuur en een *hügelberg* (ingegraven boomstam als bron van mineralen, MP), er staan een bijenkast en

een kweekkasje, een insecten- en wormenhotel en natuurlijk een composthoop. 'Maar de belangrijkste activiteit komt van onze vrijwilligers. Alles staat of valt met hen, dat beseffen we heel goed. We proberen ze te binden en organiseren dan ook regelmatig iets leuks en interessants voor hen', besluit Martia. •

De Tapijntuin is opgenomen als bezoektuin in de Open Tuinen Gids 2021. Zie voor meer informatie ook: tapijntuin.nl

'Alles valt of staat met onze vrijwilligers.'

Colofon

Bestuur NTs Kees Lever, voorzitter • Geeskelien Wolters, secretaris • Evert-Jan Jansen Schoonhoven, penningmeester Robertien Aberson, OTC • Michiel Plomp, Excursiecommissie • Annemiek Tromp, CGE

Commissie Groen Erfgoed Annemiek Tromp, voorzitter • Henk Barkhof • Vov Besnard • secretaris • Jan-Willem Edinga • Hanny van der Heide • Johanna Karssen

Excursiecommissie Michiel Plomp, voorzitter • Thea Brouwer • Marjorie Gisolf-Smit • Roswitha Kleipool-De Regt • Dienneke Onderdelinden • Joline van Veldhuyzen-Jolles • Ysk Vondeling

Open Tuinencommissie Rita den Breeje, voorzitter

Contactpersonen OTC Robertien Aberson • Lisette Altena • Anneke van Apeldoorn • Maartje den Breejen (hoofdredacteur) • Friekje Harmsen • Vera Kardaun • Angelique ten Kate • Alie Kooiman-Springelkamp • Marijke Leussink • Hanne Louwerse • Dienneke Onderdelinden • Lya den Ouden • Tineke Out-Roos • Mechtild Rademakers • Gerrit Spijker • Johan van Straaten • Jo Willems.

Publicatiecommissie Marianne van Lidth de Jeude, voorzitter • Johanna Karssen • Honey Wolff

Adviseurs groen erfgoed *Groningen* Stieneke van der Wal • *Friesland* Trudy en Willem van Riemsdijk • *Drenthe* Thea Brouwer • *Overijssel* Stefan Jaspers • *Gelderland* Henk Barkhof • Sijf Hendrikx • Hanny van der Heide • Carla Romijn-Schütte • *Utrecht* Mariska de Boer • Esther Moors • *Noord-Holland* Piet Bakker • Anneke Athmer • Else Bezemer • *Zuid-Holland* Johanna Karssen • *Zeeland* Nelleke van der Feltz-van Heumen • *Brabant* Daniëlle Hulsebos • *Noord-Brabant* Willem Verhoeven • *Limburg* (Noord, incl. Land van Cuijk en Rijk van Nijmegen) Anneke Meijsen • *Limburg* (Midden en Zuid) Dienneke Onderdelinden.

Redactie Tuinjournaal Maartje den Breejen, hoofdredacteur • Lara de Graaf • Ronald van Immerseel • Éva Kovács • Robbert Lauret • Marc Peters • Julia Voskuil • John Wokke • Marian Lenshoek, adviseur • **Eindredactie** Maartje den Breejen

Vormgeving MAT ontwerp bno, Den Haag • **Druk** Opmeer BV, Den Haag

Nederlandse Tuinenstichting Nieuwezijds Kolk 28, 1012 PV Amsterdam, T 020 623 50 58

• www.tuinenstichting.nl • info@tuinenstichting.nl • IBAN NL28 INGB 0005595446 • BIC INGBNL2A

Bureau NTs Simone Langeweg, communicatie • Anneke Metselaar, secretariaat • Petra Prins, bureaucoördinator • maandag, dinsdag en woensdag 9-17uur

Tuinjournaal 38e jaargang, nummer 2, september 2021 • Uitgave van de Nederlandse Tuinenstichting, verschijnt 2x per jaar • ISSN 13822659

• Oplage 3100 exemplaren

Vlindertuintips

1

Uw tuin winterklaar maken? Niet doen! Dan blijft uw tuin in de winter voor vlinders en andere kleine beestjes een fijne schuilplaats.

2

Het najaar is de tijd om bollen te planten. In het vroege voorjaar zijn die een goede nectarleverancier voor vlinders. Mits ze biologisch zijn!

3

Vraag het boekje *Tuinieren voor vlinders* aan op www.vlinderstichting.nl/vlinderboekje.

Kom naar Abbings Buitenhof in Zeist

**Voor een groene en
leefbare wereld**

kwekerijabbings.nl

Odijkerweg 132-134 - Zeist (nabij station Driebergen-Zeist en A12)